

Müller Miksa.

(1823—1900.)

I.

Müller Miksa, a XIX. század tudományos íróinak azon kiválasztott csoportjába tartozik, kik leghathatósabban járultak hozzá, hogy azon nagy tudományos eredmények, melyek a nyelvészetet a szellemi tudományok előkelő rangjára emelték, a század művelt közszellemének tényezőjévé, elengedhetetlen alkotó részévé váljanak.

Ezzel nem csak azt akarjuk mondani, hogy neki sikerült legjobban, a tőle és másoktól talált tudományos igazságokat előadói tehetségének fölülmúlhatatlan tökéletessége, beszédjének varázshatása által a hivatásos tudósok körén túl a műveltség közérdekévé tenni; hanem különösen még azt is, hogy csak kevés embernek sikerült úgy mint ő neki, a legaprólékosabbnak látszó tudományos kérdések nagy vonatkozásait felismerni, reá mutatni azon pontokra, a hol a nyelvészet részletes kutatásai az emberi szellem történetének nagy kérdéseivel érintkeznek, mintegy őskori okmányait szolgáltatják az emberi szellem mibenlétének, nyilatkozása kezdeteinek, fejlődése törvényeinek felismeréséhez.

A nyelvtudomány kérdései az ő elméjében és az ő tolla alatt a filozófiai és erkölcsi tudományok legmagasabb kérdéseivel kerültek kapcsolatba; nyelvtudományi kutatásaiból sugároznak ki azon nagyszabású vallástudományi és metafizikai tanulmányok is, melyeket nagy előszere-ttel folytatott és melyeknek végső eredményeit aggkorának munkáiban vonta le: a híressé vált GIFFORD-előadások három kötetében, úgymint önálló filozófiai munkáiban. Mindezen munkáival mintegy önkéntelen bizonyítékait szolgáltatja annak, hogyan teszi ő a nyelvtudományt és a filológiát a legmagasabb rendű kutatások eszközévé, mennyi rejtett problémának megoldására tartja ő alkalmasnak sőt okvetlen tényezőnek a nyelvtudomány módszerét. Ama kedvelt bölcséleti tétele kifejtésével fog-

lalkozik p. o., hogy a «végtelenség érzete» (sense of infinite) az emberi szellem legősiebb tulajdonát teszi, melyből a vallásra és a művészetre vezető ösztön pattant ki. Nem csupa metafizikai eszközökkel és föltevéssekkel megy neki e finom kérdés elemezésének, hanem kérdőre vonja a nyelveket, belemerül ezek legősiebb tanuságtételeibe, reá nyit az emberiség legnaivabb irodalmi emlékeire és mintegy pozitív feleletre szólaltatja meg őket azokban a dolgokban, melyek a metafizikust csupa spekulatív elmélyedés útvesztőjébe csábítják. A nyelvészetből kiindult kutatásai ekként mindinkább ki is szélesedtek és az emberiség szellemi lényegének a nyelvésztől vajmi távoleső pontjaira is kiterjedtek. Korunk nagy nyelvészeti gondolkodóinak egyike, MICHEL BRÉAL, azt írhatja róla, hogy «a tudomány egy világító pontja volt, a mely felé a művelt világ gondolkodói szívesen irányozzák tekintetüket». («un point lumineux, vers lequel dans le monde entier, les hommes de pensée aimaient à tourner leur regard».)

S mégis minő szeszélyes jelensége az ellentétekben és paradoxonokban gyönyörködni látszó irodalmi fátumnak! Ennek a filozofnyelvésznek a neve vált a XIX. század hatvanas és hetvenes éveiben mintegy jelszavává azoknak, kik abban a meglehetősen jelentőség nélküli szóharczban, hogy vajjon a nyelvtudományt szellemi vagy természeti tudománynak kell-e tekintenünk, az utóbbi véleménynek voltak szószólói. A vita leginkább azon fordult meg, hogy a nyelvtudományi kutatásokban a nyelv tenyészését mint afféle *természeti* productumot, a természettudomány módszerével, vagy pedig mint az emberi szellem nyilatkozásának és fejlődésének tényét filozofiai és históriai eszközökkel vizsgáljuk-e?

Azokban a világraszóló *Felolvasásokban a nyelvtudományról*, melyeket MÜLLER 1861-ben és 1863-ban a Royal Institutionban tartott és melyeket 1875—76-ban SIMONYI ZSIGMOND ültetett át irodalmunkba*), e kérdésre nézve is színt kelle vallania. Nem túloz, a ki azt állítja, hogy e fölolvasások, melyek mindjárt megjelenésök után kiadást kiadás után érve az összes művelt népek nyelvein megtették a világ körüli útjokat, alkották meg legelőször a kapcsolatot a nyelvtudomány kérdései és a közműveltség között, legelőször törtek utat ezen régebben a tudósok

*) MÜLLER MIKSA Felolvasásainak legelső nyoma irodalmunkban HUNFALVY PÁLNAK az Akadémia I. osztályában 1863 márczius 2-án tartott előadása «A nyelvtudományról». Ez előadás, mely a Nyelvtudományi Közlemények II. köt. 69—95. lapjain látott napvilágot, kizárólag MÜLLER MIKSA munkája ismertetésével és méltatásával, úgymint az ural-altaji nyelvészet szempontjából való kiegészítésével foglalkozik.

kalamárisára szorított elmékedéseknek az általános műveltségi tudatban. Ebben áll a Felolvasások legnagyobb és legmaradandóbb érdeme.

Előadásait az imént említett vitás kérdés fejtegetésén kellett kezdenie, mintegy kijelölván azon helyet, melyet a nyelvészet a tudományok összességében a maga számára igényel és mintegy kitűzván azon szempontot is, melyek alatt a hozzá tartozó problémákat szemlélni kell.

A nyelvtudomány előzményei leginkább a filozófiai szemléletnek kedveztek. Hiszen tudjuk, hogy a század elején és közepén a tudományos gondolat a német filozofia spekulatív irányában mozgott. SCHELLINGgel még a természet jelenségeinek megértésére sem kerülték ki a filozófiai módszert. Nem csuda, hogy a szemlélet e módja a nyelvtudományba is sok a priori-ságot vitt bele és hogy e tudomány még legexactabb képviselőinek kezében is leginkább a pszichologia tőszomszédságába került. BERNHARDI A. F. szerint, kinek «Anfangsgründe der Sprachwissenschaft» című munkájáról POTT azt az ítéletet hozza, hogy a «legjelentősebb, legmélyebb és legszellemesebb, a mit az általános nyelvtan terén alkottak», a nyelv «az észnek allegóriája, mely általa természetének megfelelő módon tárja fel magát». A nyelvészeti gondolkodás legfényesebb magaslatát e korszakban HUMBOLDT VILMOS képviseli «Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues» című könyvével, melynek iránya és eredményei évtizedeken át uralkodnak az általános nyelvtudomány kutatásaiban. A nyelvben «az ember szellemi erejének legfőbb működését» látja, «egy meghatározott célra irányuló szellemi munkát», «egyikét azon oldalnak, melyek felől az ember általános szellemi ereje tartós tevékenységet fejt ki». «Mindinkább abstrahálnunk kell attól, a mit a nyelv mint a tárgyak megjelölésének és mint a kölcsönös megértésnek eszköze művel és inkább a belső szellemi tevékenységgel szorosan összekapcsolt eredetére és kölcsönös egymásra hatásukra kell visszamennünk».*) Bár mindezek kétségtelen igazságok, mégsem kerülheti ki a figyelmet, hogy a nyelv tenyészésében érvényesülő természeti mozzanatokat figyelmen kívül hagyják.

A *nyelvfilozofia egyoldalisága* ellen lépett sorompóba MÜLLER, midőn a nyelvtudományt a természettudományok számára reklamálja és nyelv tenyészésének megfigyelésére a természettudomány módszerét jelöli ki. A regibb iskola a nyelvben csupán csak az emberi szellem hatását látván, a nyelv fejlődésében mint történelmi alakulásban, sok hatalmat engedett az emberi szellem szabadságának. Ily befolyást

*) WILHELM VON HUMBOLDT, Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechtes (Berlin, Calvary, 1876) 24., 25., 54. lapjain.

a természeti szemlélet legelejétől fogva visszautasít. «Fontoljuk meg először is azt, hogy ámbár folyton változik a nyelv, e változást ember sem elő nem idézheti, sem el nem hárihatja. Épen úgy gondolhatnánk arra, hogy megváltoztatjuk a vérkeringés törvényeit, vagy hogy testünk magasságát megtoldjuk egy hüvelykkel, mint arra, hogy változtatunk a beszéd törvényein, vagy hogy feltalálunk új szavakat a magunk tetszése szerint. Az ember csak úgy uralkodhatik a természetén, ha ismeri törvényeit és hódol nekik: a költő, a bölcész, is csak úgy uralkodhatik a nyelven, ha ismeri törvényeit és ügyel rájuk»¹⁾. «Azon okok fölött, melyek a nyelvek növést eszközlik, vagy mások szerint történetét alkotják, embernek semmi hatalma nincs. A nyelvnek hangbeli romlása nem a véletlen eredménye: határozott törvények uralkodnak fölötté. Ezeket a törvényeket nem emberek szabják; sőt ellenkezőleg az embernek engedelmeskedni kell nekik, ha nem is tud felőlük semmit.»²⁾

E szemlélet szerint a nyelv ki van véve a történelemben nyilvánuló szellemi szabadság köréből; tisztán a természeti tünemények szoros törvényszerűségének körébe van helyezve, mint a természet szerves productuma. S mai nap már alig tudunk számot adni azon lelkesítő határról, melyet e nagy határozottsággal formulázott tan nemcsak az általános nyelvtudományi szemléletre tett, hanem gyakorlati irányban, az élő nyelvvel való elbánásra is. A nyelv természeti szerves productum. Ahhoz nem nyulhat az emberi önkény. «Mert ámbár költő alkothat akarva és szándékosan új szót, de elfogadása oly körülményektől függ, melyek egyéni befolyást nem engednek.»³⁾

Talán nem csalódunk, ha e természeti szempontok befolyása alá helyezzük azt az élénk nyelvtudományi mozgalmat is, mely nálunk az egyéni szabadság, az eleve feltett szándékos nyelvfejlesztés kiküszöbölését tüzte ki és a nyelv t e r m é s z e t e s tenyésztését ismerte el a nyelvtörténet egyedül jogosult nyilvánulásának. Argumentumait e mozgalom mindenesetre sikerrel erősíthette azon gondolatokból, melyeket MÜLLER MIKSA Felolvasásai ez elmélet javára közközre adtak.

Így tehát nemzedékünk szemében MÜLLER MIKSA, a filozof nyelvész, lett a természettudományi nyelv szemlélet apostolává, bár maga is hivatkozhatott elődökre, kik ugyanazon úton jártak és bár váltig hangoztatja későbbi vitázó irataiban, hogy elméletével az individualizmus önkénye elé óhajtott csak gátat vetni, nem pedig újabb egyoldalúságba merülni. Határozottan tiltakozik azon föltevés ellen, melyet heves pole-

¹⁾ Felolvasások a nyelvtudományról, ford. SIMONYI ZSIGMUND I, 35. l.

²⁾ U, o. 61. l.

³⁾ U. o. 62. l.

mistái, különösen az amerikai WHITNEY, tulajdonítanak neki, hogy szerinte a nyelv olyan természeti productum mint «akár a tehén vagy a krumpli». ¹⁾ Midőn a filozofiai álláspont egyoldalúsága ellen lépett síkra, nem tagadta ki a nyelv jelenségeiből a szellemi élet tényezőit sem; a mérleg másik serpenyőjébe rakta a nyelvalakulás pszichológiai tényeit. A régi iskola mindkét serpenyőt ezekkel rakta tele és figyelmen kívül hagyta a MÜLLER-től rehabilitált természeti tényészetet.

Munkái több helyén nyilatkozik álláspontjának ily jelentőségéről. A «Nyelvtudomány eredményeiről» tartott előadásában, melylyel 1872-ben az újonnan keletkezett strassburgi német egyetemen tartott cursusát bevezette, így nyilatkozik: «A nyelv egyik lábával a természet körében áll, a másikkal a szellem kerületében. Ha évekkkel ezelőtt az volt szándékom, hogy a nyelv természeti elemét egész világosan hozzam érvényre, és ezért nagy nyomatékkal mutattam reá, mily értelemben kell a nyelvtudományt a természettudományok legutolsójának és legmagasabbikának tekintenünk, nem kell mondanom, hogy azért nem tévesztettem szem elől szellemi és történelmi oldalát sem. Az a meggyőződésem, hogy csupán csak a nyelvtudomány révén fogunk abba a helyzetbe jutni, hogy a darvinisták fejlődéstanának terjedését megakasszuk, és hogy élesen megvonjuk a határvonalat, mely a szellemet az anyagtól, az embert az állattól elválasztja.» ²⁾ Az egész definitio-vitát, melyet ellenfelei földéztek, a lényegét nem érintő szóharagnak nyilvánítja. A kérdés eldöntése attól függ, hogy az ember tágasnak vagy szűknek készíti a természettudományok vagy a historiai tudományok «szekrényét». ³⁾ «A nyelvtudomány a természettudományok közé sorolandó, ha a t e r m é s z e t szó jelentését olyannyira kitágítjuk, hogy az emberi természet működésének némely sphaeráit is magában foglalhatja, jelesül azokat, a melyekben az ember nem teljes szabadsággal cselekszik, hanem az összesség szükségképpeni közreműködésétől függ. Ellenben a nyelvtudomány meg egy historiai, egy — mint WHITNEY úr akarná — erkölcsi tudomány, ha a historia fogalmát oly tágra szabjuk, hogy oly cselekedeteket is belé foglalunk, melyeket az egyén szándék nélkül és mintegy öntudatlanul végez, és melyek ennél fogva kivüle esnek az erkölcsi ítéletnek.» ⁴⁾

¹⁾ Essays IV. köt. 268. l.

²⁾ U. o. 124. l.

³⁾ Meine Antwort an Herrn DARWIN. Essays IV. 214. l.

⁴⁾ U. o. 217. l.

II.

MÜLLER MIKSA tudományos tevékenységének hátgerince a szanszkrit filológia volt. Ebből indult ki fiatal korában és ennek szolgálatában számos munkái közül a legmonumentálisabb.

A szanszkrit filológiának a múlt század második felében két legnagyobb alkotása: a pétervári nagy szótár és a *Rigvéda* teljes szövegének a *Szájana* kommentarjától kísért kiadása. Ez utóbbi MÜLLER MIKSA nevéhez van kapcsolva.

E munkára az első serkentést Párisban nyerte nagy mesterétől, a Collège de France örökhírű professzorától EUGÈNE BURNOUF-tól, kinek iskolájából indult világgá, önálló tudományos cselekvésre ő is, mint e korszak számos más jelese.¹⁾ Bajosan tudott volna azonban valaki abban az időben ily évtizedeket igénylő munkára vállalkozni azon biztos előrelátás nélkül, hogy fáradtságának gyümölcse tényleg napvilágot is láthat és hogy teljes otiummal élhet ezen az ember teljes szellemi erejét évtizedeken át igénylő feladatnak. Itt csakhamar fenkölt szellemű barátja és pártfogója, a kinek eddig is tudományos munkatársa volt,²⁾ a diplomata-tudós BUNSEN JÓSIÁS volt segítségére. E barátságának állandó emléket állított MÜLLER azon elbájosló 82 levél kiadásával, melyeket 1848—1859 a nagy tudós és államférfi ő hozzá intézett.³⁾ Az ő állandó érdeklődése ütötte csakhamar nyélbe a Rigvéda ügyét is. BUNSEN e vállalatnak megszerezte a Keletindiai Társaság igazgatóinak pártfogását, kik a kiadás teljes költségeit magukra vállalták.

MÜLLER MIKSA most bátran és gondtalanul nekiindulhatott tudományos terve végrehajtásának, mely a szanszkrit filológia akkori állása szempontjából a legidősebb feladat volt. E vállalkozás egyúttal Angolországot jelölte ki MÜLLER állandó tartózkodó helyéül, mert csak itt rendelkezhetett azokkal a kéziratokkal és segédeszközökkel, melyeket nagy munkája igényelt. Életrajzából, melyet ismételve előtárnom semmi szükség, mindenki tudja, hogy második hazájában mily gyorsan sikerült a tudós férfinak a tudományos társadalomban fokról fokra emelkednie, és hogy sohasem volt oka megbánni BUNSEN tanácsát, ki őt első sikerei-

¹⁾ BURNOUF tudományos hatásának jellemzéséről. I. RENAN mint orientalista (Budapest, 1894) 15—19. l.

²⁾ A BUNSEN nagy világtörténelmi munkájához (Outlines of the Philosophy of Universal History I. köt. London. 1854) írt terjedelmes függelékében «On the Classification of the Turanian Languages» lép fel legelőször a «turáni» csoport, mint nyelvosztályozási fogalom.

³⁾ Essays III. köt. 383—513. l. (Briefe von Bunsen an Max Müller aus den Jahren 1848—1859).

nek tapasztaltára a szigetországban marasztalta ismételve és ismételve e mondással: *Spartam quam nactus es orna.*¹⁾ Midőn 1854-ben az oxfordi Taylorian Professorshipre kinevezték, így üdvözlí: «Most biztos alapja van földi existenciájának és szép hatáskör tárul fel Ön előtt az istenáldotta, biztos és szabad szigeten, még pedig oly pillanatban, midőn nehezen mondhatnók, vajjon a fejedelmek trónjai vannak-e nagyobb veszélyben, vagy a népek szabadságai.»²⁾

Ily biztos helyzetben huszonöt éven át dolgozott MÜLLER a Rigvédán és Szájanán, a század szanszkrit filológiája nagy monumentumán, mely végre 1875-ben hat nagy negyedréfű kötetben teljesen állott a tudományos világ előtt, és mely nemcsak Európában, a melynek tudósaihoz szólt, hanem különösen a hinduk között is oly annyira elterjedt, hogy 1893-ban már második kiadást adhatott át a tudományos világnak e munkából, melylyel élete tulajdonképeni célját vélte teljesíteni.³⁾

Ez óriási munkával MÜLLER a szakembereknek legelőször adta kezébe az eszközt arra, hogy a régi ind nép eszmekörébe hiteles és biztos alapon behatoljanak, hogy az ind vallás mythoszi hagyományát legrégibb alakjában megismerhessék.

Az igaz, valamint a nyelvészet sok részletében, úgy a véda-ismeretben is időközben elhagyta a tudomány azt az álláspontot, melyből maga MÜLLER nézte a régi világ e bűbajos vallásos dalait, és nem hiába vetették szemére, hogy második kiadásában a kritikai tudomány e rajta túlmenő vívmányait mintegy semmibe sem vette.

Midőn a negyvenes évek végén e tanulmányának nekifeküdt, az árja emberiség szellemi gyermekkorának megszólalását látták a Védákban, szózatot az emberi szellem legelső hajnalpírkadásának ősi korszakából, midőn még nem volt szervezett kultusz, nem volt megrögzött papi törvény és szertartás, midőn a gyermek-ember közvetlen vágyakodással emelte fel tekintetét a végtelen természet isteni erőihez dalban és fohászbán. Azóta nagyot fordult e himnuszok chronológiája. Nagy részokről lehullott a naiv közvetlenség zománca. Ahhoz értő tudósok az úgynevezett hindu korszakba helyezik keletkezésük idejét; a kifejlett papi szertartásra szánt énekekre ismertek fel bennük. Széteszlott azok álma, kik az árja vallás derengésének tükrözését szemlélték a védákban.

¹⁾ E mondás sokszor ismétlődik a levelezésben, az 1853. május 30-áról kelt 29. sz. levéltől kezdve.

²⁾ 52. sz. 1854. febr. 8.

³⁾ A második kiadásnak, melyből M. egy példányt akadémiánknak is ajándékba küldött, bemutatása alkalmával a munkát igen szépen jellemezte FRÓK KÁROLY: Müller Miksa és a Rigvéda cz. dolgozatban (Budapesti Szemle 1894. LXXIX. köt. 161—159. l.)

Az öregek persze nem tágitottak és közéjük tartozott azon férfú is, kinek legfőbb érdeme, hogy a régi kor ez emlékét filologiai tekintetben tökéletes formában, a megértésére szolgáló eredeti segédeszközökkel együtt adta át a tudományos világnak keleten és nyugaton.

III.

Mikor BUNSEN a Carlton House Terrace könyvtárszobájában — így beszéli MÜLLER MIKSA — «sugárzó szemmel» adta tudtára a fiatal tudósnak, hogy a Rigvéda kiadása immár biztosítva van, egyúttal a következő intelmet intézte hozzá: «Most nagyon szép életfeladat van Önre bízva és sokéves munkába fog kerülni, míg e hatalmas tuskót megdolgozza. De ne feledje el, hogy időről időre néhány szálkát is várunk műhelyéből».

E tanács megfogadásának köszöni az irodalom azt a négy kötetes gyűjteményt, mely MÜLLER változatos értekezéseit és essay-it egybefoglalva e címen *Chips from a German Workshop* (Szálkák egy német műhelyből) látott napvilágot¹⁾. E gyűjtemény felolvasásokat és revue-cikkeket tartalmaz a legkülönbébb tárgyakról: összehasonlító nyelvtudományról, a vallások történetéről, összehasonlító mythológiáról, a népmesékről és vándorlásukról, a kultúrtörténet különféle kérdéseiről, modern francia, német és angol irodalomtörténetről, sőt még actualis társadalmi kérdésekről is.

Ez essaykben nyilatkozik meg leginkább MÜLLER szellemi érdekeinek sokoldalúsága, lelki erejének határtalan kihatása, előadási képességének mesterei felettsége és egyéni határozottsága. A legelvontabb tárgyakat, a nagy közönségtől eddig félreesett kérdéseket a műveltség szellemi közérdekévé varázsolja át. «To write as for Ladies» — úgy látszik — BUNSEN e tanácsát²⁾ nem tévesztette szem elől. De a népszerű értelemre való törekvés egy hajszálnyira sem téríti el a tudomány lelkiismeretes követelményeitől. «A ki azt hiszi — úgymond — hogy népszerű előadásban oly dolgokat mondhat, melyeket tudós szaktársai előtt nem igen szeretne elmondani, annak nincsen se tudományos, se erkölcsi becsülete.»³⁾

Legjelentősebb részei e változatos tartalmú essay-knek és felolvasásoknak azon értekezések, melyek a kidolgozásuk alatt folyó Rigvéda-

¹⁾ Egyidejű német fordításban «Essays» cím alatt, I—IV. kötet Lipse (Engelmann) 1868—1876.

²⁾ 1850. decz. 11-én kelt levelében.

³⁾ Essays IV. köt. 216. l.

kiadással állanak szoros kapcsolatban, vele párhuzamosan indulnak és mintegy általános érdekű számadást nyújtanak azon eredményekről, melyeket az ind vallás e régi emlékének mindinkább elmélyedő tanulmányozásából levont.

MÜLLER ez essayk némelyikében alapította meg a *Hasonlító mythologia* azon módszerét, mely ugyan igazság szerint KUHN ADALBERT-ben ismeri első megteremtőjét, de a melynek szélesebb alapköveit mégis csak ő rakta le, a kinek nevére keresztelték is a szaktudósok az új módszert. Legelőször a Nyelvtudományi Felolvasásokban szólott róla; ¹⁾ teljesen azonban a Chips II. kötetében foglalt értekezésekben fejtette ki.

Az ind és görög istenek és mythosi alakok neveinek és a hozzájuk kapcsolt hagyományoknak azonossága védai tanulmányai során mindinkább kétségtelennek tűnt fel neki. A görög és szanszkrit mythosokban ugyanazon személyekről beszélnek és róluk ugyanazon történeteket regélik; a személynevek nyelvi alakjai pedig azon hangtani viszonyban állanak egymáshoz, melyet a két nyelv hangtörvényei e nyelvek egész vonalán felmutatnak. Továbbá: a görög mythosokban előforduló tulajdonnevek a szanszkritban sokszor még mint a természeti tüneményeknek megfelelő istennevek tulajdonságnevei, jelzői szerepelnek. A mythosi tulajdonnevek tehát eredetileg appellatív értelemmel bírtak és csakis a nyelvfejlődés során vesztett ki eredeti jelentésük az emberek tudatából; eredeti értelmük elmállása után mint tulajdonnevek jegeczesedtek meg. A szanszkrit nyelv megőrizte a görög mythosi nevek etymonját; ezeknek világossága mellett kiderült, hogy mindezen mythosokban a régi ember a természet mindennapi jelenségeiről és változásairól, a tünemények egymás elleni harcáról szólt. A szóanyag elmállása okozta a mythosi alakok egyénítését. ²⁾ A mythos eredeti jelentésének, a benne szereplő alakok régi értelmének kulcsát egyedül az összehasonlító nyelvtudomány módszere nyújtja. MÜLLER összehasonlító mythológiáját ennél fogva «nyelvtudományi mythológiának» nevezték. Minthogy magyarázataiban egyfolytán a Nappal és a Hajnallal lehetett találkozni, ellenfelei e módszert némi gúnnyal kiváltképen «Mr. MAX MÜLLERS'S Solar Mythology»-nek szerették elnevezni.

Mythologiai felfogásával csakhamar iskolát alapított. A mi igaz van magyarázó módszerében, az árja mythológián túl a sémi (STEINTHAL) és az egyiptomi valláshagyományokon (LE PAGE RENOUF) is igaznak bizonyult. Követőinek túlzásai (Cox és mások), kik tuskön-bokron át

¹⁾ Második sorozat; IX—XII. felolvasások.

²⁾ Lásd «Az összehasonlító mythologia fejlődése», a Budapesti Szemlében 1881; XXVIII. köt. 1—35. l.

akár minden dajkamesében Solar Mythology-t szimatoltak, nagyon megártottak az új módszer tekintélyének, melyet higgadt követői (BRÉAL, DARMESTETER) nem szüntek meg részletes kutatásaikkal igazolni. A túzásokat a különösen ANDREW LANG irataiban érvényre jutó anthropologiai módszer ellensúlyozza. Ez azonban ismét csak túlzó módon utasítja vissza a nyelvtudományi módszer minden igazát. A józan mythos-kutatásnak szemben a két iskolának nem csekély elkese- redéssel vívott harcával, abba kell belenyugodnia, hogy mindegyik módszer túlhajtása tévedésekre és csalódásokra vezet és hogy oly bonyolódott jelentéggnek magyarázatában és megértésében, minő a mythos alakulása és fejlődése, jogos része van mindazon világító eszközöknek, melyek az emberi szellem és társadalom őskorának homályosságára fényt deríthetnek.

MÜLLER azonban végig kitartott elméletének orthodox formulázása mellett. Nem akart tudni arról, hogy az ő indjeinek és görögjeinek megértésére barbar emberfalók szokásainak felhordására szoruljunk. Mindvégig a szatira nyílaival lövöldöztek egymásra a MÜLLER és a LANG iratai. Mindkét vezért tekintélyes táboruk szolgálta. A LANG-ét az utolsó évtizedekben egyre erősödő anthropologiai és ethnographiai tudomány gyarapította. De még ők sem tagadhatták, hogy az összehasonlító mythologia gondolatát, problémáinak kitűzését, abban a terjedelemben, a minőben most érvényesül, MÜLLER MIKSÁNAK köszöni a tudomány.

Mythologiai kutatásai MÜLLERT e téren még távolabbra is vitték. Az emberiség vallásos képzeeteinek őskora körül bűvárkodván megfogamzott benne az összehasonlító vallástudomány gondolata, mely a mythologia fokán túl a vallásos élet jelenségeinek tudományos vizsgálódását tűzte ki feladatul: laikus theologia, mint RÉVILLE ALBERT nevezte, mely minden theologiai és dogmatikai feltételezések nélkül a vallást, mint az emberi szellem általános jelenségét teszi a tudományos vizsgálat tárgyává.¹⁾ Ez új független tudomány kifejtése körül MÜLLER nagy irodalmi tevékenységgel járt elül.²⁾

Az ő hatása alatt csakhamar az új tudomány feladatairól felvilágosító nagyszabású előadási cyclusokat szerveztek Angliában és Amerikában. Elavult felekezeti alapítványokat e cél szolgálatába helyeztek; értelmes hazafiak buzgósága bő eszközöket teremtett az új tudomány terjesztésére. Így keletkezett a Hibbert-Lectures, a Gifford-Lectures, a Burnett-

¹⁾ Lásd: «Az összehasonlító vallástudomány jelen állásáról» a Budapesti Szemlében (1881) XXVII. köt. 203—225. l.

²⁾ Introduction to the Science of Religion (Előadások a Royal Institution-ban) London 1873.

Lectures szervezete. Mindegyik kötetszámra terjedő előadások sorozata adott alkalmat a tudományos értelemben felfogott vallástudomány kifejtésére és módszerének részletes alkalmazására. MÜLLER maga nyitotta meg a Hibbert-előadásokat a régi India vallásainak a vallástudomány módszere szerint történő megvilágításával;*) a glasgowi Gifford-előadásoknak egymaga 1890—94-ig három cyclust nyújtott e címeken: «Physical Religion», «Anthropological Religion», «Ethical Religion», mindegyik előadási sorozatot egy terjedelmes kötetben adván át a tágasabb olvasóközönségnek. E mozgalom hatásának köszönhető, hogy 1878 óta a vallástudomány országos törvénnyel nyert polgárjogot a hollandi egyetemeken, és hogy 1880 óta a Collège de France mellé is felállítottak egy vallástörténeti tanszéket, melyet csakhamar az École des Hautes-Études vallástudományi sectiójának alapítása követett.

Hogy a régi vallások okiratait hiteles fordításokban az érdeklődő szakembereknek és a nagy művelt közönségnek hozzáférhetővé tegye, megindította a Sacred Books of the East (a Kelet szent könyvei) vállalatot, melylyel a vallástörténeti kutatásnak mintegy okirattárát alapította meg. Ezen most már a 30 kötetet is meghaladó gyűjtemény számára a legilletékesebb emberek fordítják és magyarázzák filológiai hűséggel az emberiség szent irodalmát a legelső források alapján. E gyűjtemény egyik hathatós segédeszközévé vált a vallástörténeti tanulmányoknak, melyek körében mind serényebben folyik a gyűjtő és feldolgozó munka az egész művelt világban.

E tudománynak most már magas színvonalon mozgó folyóiratok is szolgálnak Németországban, Franciaországban és Amerikában. 1900 őszén már Vallástörténeti congressus, az első kísérlet e téren, hozta össze Párisban e tudomány különféle irányú művelőit.

A congressus elnökének, az agg RÉVILLE ALBERT párisi professzornak első szava a hódolat szózata volt a vallástudomány atyja, a távollevő MÜLLER MIKSA iránt, ki már csak nagy betegen halálos ágyán fogadhatta megválasztatását a congressus tiszteletbeli elnökévé.

GOLDZIHER IGNÁCZ.

*) Lecture on the Origin and growth of Religion as illustrated by the Religions of India. (London 1878.)